

Отже, у результаті нашого дослідження ми виявили, що вживання в ергонімах апелювативів, які називають осіб за ознакою професійної та фахової приналежності є досить поширеним явищем; виділили структурно-семантичні та логічні моделі перенесення значення в таких ергонімах; описали лексичні особливості ергонімів, утворених від назв професій. Викладене вище доводить необхідність подальшого вивчення метонімії як засобу ергонімотворення у логічному, лексичному та семантичному контекстах.

Список використаних джерел

1. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
2. Мікіна О.Г. Номінаційні процеси в сучасній європейській ергонімії: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Донецьк, 1993. – 21 с.
3. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
4. Paul H. Prinzipien der Sprachgeschichte / H. Paul – Тьbingen : Max Niemeyer Verlag, 1975. – 428 s.

Summary. The article deals with metonymy of names of professions as a powerful and common means of forming company names. Our study defines logical and semantic models of applying metonymy to ergonyms. It puts forth a number of lexically specific means used in the transfer of meaning at metonymy in ergonyms.

Key words: ergonym, company name, metonymy, semantic model.

УДК 811.161.2'374

Н.М. Дзюбак

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ОЗНАКИ СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ

Стаття присвячена дослідженню лексики військово-інженерної галузі. У цій науковій розвідці детально проаналізовано структурно-граматичні ознаки термінів, що активно функціонують у інженерній військовій терміносистемі.

Ключові слова: термін, термінологія, терміносистема, термінотворення, військово-інженерна лексика.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики великий інтерес викликають проблеми галузевих терміносистем, розширення їх меж, збільшення кількості компонентів, які входять до них. Свідченням цього є низка фундаментальних праць, що з'явилися упродовж останніх років. Дослідженню термінологічної лексики повністю чи частково присвятили свої праці Л. Симоненко, І. Сабодаш, В. Марченко, Л. Малевич, Я. Яремко, Н. Москаленко, Є. Огар, Т. Панько та інші мовознавці. Вони зверталися до галузевих терміносистем, зокрема, біологічної, ботанічної, будівельної, виноградарської, гідромеліоративної, граматичної, друкарської, економічної, мінералогічної, образотворчої, медичної тощо.

Військову термінологію досліджували Т. Михайленко, Л. Мурашко, Я. Яремко. Однак праці цих дослідників присвячені лише окремим питанням військової сфери, зокрема, номінативам на позначення військового одягу, військовим термінам певного історичного періоду, наприклад, доби козаччини тощо.

Актуальність нашої статті зумовлена потребою детального вивчення сучасної військової лексики, зокрема її структурно-граматичних характеристик. Метою наукової розвідки є аналіз структурних та граматичних особливостей термінологічної системи військово-інженерної галузі.

Досягнення мети передбачає реалізацію таких часткових завдань:

- на основі аналізу сучасних дефініцій дати науково-обґрунтоване визначення терміна;
- користуючись сучасною структурно-граматичною класифікацією визначити структурні типи військово-інженерних термінів;
- проаналізувати військово-інженерну термінологію у граматичному аспекті.

Дослідження термінологічної лексики будь-якої галузі перш за все спирається на визначення терміна. З цього приводу в лінгвістичній літературі існують різні, не рідко протилежні точки зору. Традиційно терміном називають слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо [1,

1444]. Н. О. Яценко вважає, що “термін – це слово (чи словосполучення), мовний знак якого співвіднесений з відповідним поняттям у системі понять певної галузі науки чи техніки” [2, 34]. На думку О. О. Реформатського, “терміни – це слова спеціальні, обмежені своїм призначенням; слова, які намагаються бути однозначними як точне вираження понять і називання речей” [3, 164].

За визначенням А. Крижанівської та Л. Симоненко, терміни – “це номінанти системи понять (реалій) науки, техніки, офіційної мови..., причому кожний термін у конкретній галузі має суспільно усвідомлене значення” [4, 15].

Як показав аналіз, дослідники акцентують увагу на основній функції терміна – здатності виражати наукове поняття. Разом з тим вони вказують також і на інші властивості терміна, які є оптимальними для його функціонування в терміносистемі, чим він і відрізняється від загальноживаної лексики. Основними з них є: системність; тенденція до однозначності в межах термінологічного поля; відсутність експресії наявність точної дефініції (майже усі дослідники); стилістична нейтральність [5, 14].

Викликає сумніви і асоціювання терміна зі словом чи словосполученням. Термінна номінація, тобто процес найменування спеціальних понять науки і техніки, є цілеспрямованим творчим процесом. Утворення термінів відбувається свідомо, з прагненням до чіткої системи. Терміни виникають у професійному середовищі і вживаються лише у термінній функції. Для створення нового терміна можуть бути використані різні мовні засоби, а вибір оптимального способу номінації – складний процес: його визначають об’єктивні та суб’єктивні моменти, зовнішні та внутрішні чинники.

Терміни, як і інші пласти лексики, можуть виникати на базі наявних чи запозичених слів і коренів літературної та діалектної лексики. Але процес термінотворення має низку рис, що відрізняють його від творення слів загальноживаної лексики, що зумовлює специфіку їх структурування.

Останнім часом дослідники структурно-граматичних ознак галузевих термінів традиційно звертаються до структурної класифікації, яку свого часу запропонувала В. Даниленко [6, 37]. На думку дослідниці, елементами структурного типу терміна є: 1) основа слова; 2) словотворча морфема (афікс); 3) слово у межах складених термінів; 4) символ у складі особливого типу слів-символів. Згідно такого розподілу в термінології військової інженерної галузі існує два засоби вираження спеціальних понять: вербальний (словесний) і невербальний (несловесний).

Серед вербальних засобів у процесі дослідження військово-інженерної терміносистеми ми визначили такі структурні типи: терміни-однослови, аналітичні терміни і терміни-символи.

Терміни-однослови – це вербальні знаки, що так чи інакше співвідносяться з лексичною одиницею словом. У мовознавчій літературі їх ще класифікують як терміни-слова. За граматичною приналежністю це, як правило, іменники, оскільки основною їх функцією є номінування наукових понять, явищ, процесів військової галузі. За способом творення їх можна поділити на такі підгрупи:

1) **непохідні терміни-однослови**, які не мають мотиваційної бази, наприклад: *агрегат, анкер, арсенал, барбет, бик, верк, екран* тощо. Цей структурний тип широко представлений запозиченими військово-інженерними термінами-іменниками, про непохідність яких свідчить їх етимологічний аналіз, наприклад: *атака* походить від французького *attaque* – *напад*; *гарнізон* – від французького *garnison* і називає *військові частини, військові навчальні заклади та установи, розташовані постійно або тимчасово у населеному пункті чи поза ним і підпорядковані з питань служби єдиному командуванню*; *дефіле* – від французького *defile*, номінує *вузький прохід через складний природний рубіж (місцевість)*. Більшість термінів цієї підгрупи є кальками з мови-першоджерела. Деякі з них пройшли адаптаційний етап, внаслідок чого набули трансформацій відповідно до норм сучасної української мови, наприклад: *амбразура* походить від франц. *embrasure* – *бійниця*; *амфібія* – від гр. *amphibious* – *той, що веде подвійний спосіб життя*;

2) **похідні афіксальні терміни-однослови**, які мають мотивовану основу, що ускладнюється словотвірними афіксами. Як зазначають дослідники, саме “в морфологічній структурі слова-терміна, утвореного шляхом афіксації, органічно закладені основи структурної систематизації, які мають першочергове значення для термінології” [3, 54]. Афікс завжди включає термін у певну матрицю системи, тому семантичне навантаження його у зв’язку з цим інше, ніж у загальнонародній мові: конкретніше, чіткіше. Найпродуктивнішими у цій підгрупі є терміни-однослови утворені суфіксальним способом, наприклад: *бійниця* – від укр. *бій*, *балістичи* – від гр. *ballo*, *бастіон* – від лат. *bastillio*, *детонатор* – від франц. *detoner*, *живучість* – від. укр. *жити*. Трапляються терміни утворені шляхом префіксації, наприклад: *демаскування* – від *маскування*, *контрміна* – від *міна*. Під час аналізу виявлені й префіксально-суфіксальні утворення: *бездоріжжя* – від *дорога*, *забурник* – від *бурити*, *затимлення* – від *димити* тощо;

3) **похідні безафіксні терміни-однослови**, які мають мотивовану основу й утворені шляхом усічення основи. Особливість термінів з нульовим суфіксом полягає у тому, що вони можуть

позначити: процес дії, предмет як результат дії; прилад чи пристрій, що заснований на дії, одиничний акт якоїсь дії, що інтенсивно відбувається тощо, наприклад: *бур* – комплект пристроїв, призначених для буріння свердловин у ґрунті; *візир* – прилад для візування; *запал* – основна частина підричника, що призначена для ініціювання зарядів вибухових речовин (запалювання); *настил* – елемент конструкції прогінної споруди моста, призначений для забезпечення безпосереднього руху особового складу, бойових машин і транспортних засобів. Ці терміни, як правило, іменники, що творяться за моделлю – “основа дієслова + 0”

4) **похідні складні терміни-однослови**, утворені шляхом об’єднання в одну лексичну одиницю двох чи більше основ або повнозначних слів. Слід відзначити, що об’єднання твірних основ у термінах українського походження або тих, які запозичені з інших мов, а на українському мовному ґрунті стали джерелом утворення похідних лексем, відбувається за допомогою інтерфіксів: **-о-** *автокран, ампуломет, бомбошукач, вододром, гідротехніка, міношукач*; **-е-** *бронжилет, бронековпак, бронетранспортер*. Тоді як у запозичених одиницях їх не виявлено, наприклад: *авангард* – від французького *avant* – вперед та *garde* – охорона; *бруствер* – від німецького *brust* – груди і *wehr* – захист; *віадук* – від латинського *via* – дорога й *duco* – веду;

5) **термінологічні утворення прикладкового типу**, тобто терміни, що складаються з іменника й прикладки, але номінують одне поняття, наприклад: автомобіль-амфібія, *марш-кидок, міна-пастка, собака-міношукач*. Це явище досить поширене у назвах військових звань: *генерал-лейтенант, генерал-майор, генерал-полковник* тощо;

6) **терміни-абрєвіатури**, це термінологічні одиниці, що складаються з початкових літер чи звуків складених термінів, наприклад: *АІС ІЗ* -автоматизована інформаційна система інженерного забезпечення, *БМП* – броньована машина піхоти, *ВЕУ* – військова електроустановка; *ДЗВТ* – деревоземляна вогнева точка; *ЗІО* – засоби інженерного озброєння тощо. Термінологічні утворення цієї підгрупи викликали неоднозначне трактування у мовознавчій літературі. Так, В.П.Даниленко розглядає ці одиниці як різновид складних слів-термінів [6, 51], інші дослідники визначають їх як окрему групу термінів-однословів. На нашу думку, ці утворення посідають проміжне місце, оскільки творяться від складених термінів, але як і слово мають одну звукову оболонку. Та їх не слід ототожнювати з повноцінною лексемою, оскільки вони не мають її ознак.

Наступну групу складають військово-інженерні **аналітичні терміни**. Як показав проведений аналіз, це складені терміни, які, є одним із основних засобів термінологічної номінації. Вони несуть таке ж навантаження, як і терміни-однослови, тобто називають відповідне поняття термінології, однак, на відміну від них, є носієм синтаксичних відношень. Номінуючи цю групу ми свідомо не використовуємо назву “словосполучення”, яку досить часто можна зустріти під час ідентифікації відповідних утворень у термінознавстві, оскільки тут переважають складні синтаксичні утворення, що налічують два, три, чотири, п’ять та більше слів або кілька складених термінів. Серед цієї групи термінів ми визначили такі підгрупи:

1) **вільні аналітичні терміни**, що мають вигляд повноцінного словосполучення або складнішого синтаксичного утворення, в якому усі компоненти є термінами. У свою чергу, за кількістю повнозначних слів, що входять до складу цих термінів, їх можна поділити на:

двокомпонентні: *амбразурний заслін, бездимний порох, група загородження, інженерні боєприпаси, фортифікаційний ансамбль*;

трикомпонентні: *батальйон польового водопостачання, балковий консольний міст, важкий механізований міст, деревоземляна вогнева точка*;

чотирикомпонентні: *база даних інженерного забезпечення, взвод гусеничних плаваючих поромів, гідродинамічна стійкість наплавного порома, дистанційно встановлене мінне поле*;

п’ятикомпонентні: *абразивне зношування вузлів інженерної техніки, збірний пункт пошкоджених інженерних машин, інженерне забезпечення форсування водних перешкод, контейнерні перевезення засобів інженерного озброєння*.

Як показав аналіз, останні дві підгрупи складають переважно утворення, що синтезують у собі кілька складених термінів;

2) **зв’язані аналітичні терміни**, побудовані за типом словосполучення, компоненти якого, взяті ізольовано, можуть і не бути термінами, наприклад: *автомобільна дорога, берегова опора, детонуючий шнур, евакуація пошкодженої техніки* тощо.

У військово-інженерній галузі досить часто використовують і **терміни-символи**, особливістю яких є те, що вони поєднують словесний знак (термін) і графічний символ цього знака. Такі невербальні поняття є заміниками вербальних термінів, тобто виступають своєрідними

символами поняття, наприклад: – автомобільна дорога, – площадка; – напрямок наступу; – межі території забруднення тощо.

Отже, проведений аналіз термінології військово-інженерної галузі дозволив зробити такі висновки. Термін це слово або сполучення слів, що визначає чітко й однозначно окреслене поняття і його співвідношення з іншими поняттями в межах спеціальної сфери. Досліджені нами терміни представлені трьома структурно-граматичними типами: терміни-однослови, аналітичні терміни і терміни-символи. Кожен з цих термінів має свою специфіку. Якщо перші дві групи термінів виражені вербальними знаками, то третю становить особливий тип невербальних знаків, що виступають символами якогось військово-інженерного поняття. Щодо частиномовної належності аналізованих одиниць, то це питання є досить складним, оскільки традиційно до нього ми можемо підійти, досліджуючи лише першу групу термінів, що представлені окремими словами. Тут, як правило домінують терміни-іменники, які номінують те чи інше поняття. На відміну від них аналітичні терміни складаються з кількох слів, поєднаних синтаксичними зв'язками і семантичними відношеннями.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник української мови / [автор проекту та головний редактор-упорядник В.Т.Бусел].- К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2009.- 1736 с.
2. Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові: Монографія. – К.: Інститут української мови: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – 179 с.
3. Реформатский А.А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии. – М., 1986. – С. 164-165.
4. Крижанівська А. Г. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології / А. Г. Крижанівська, Л. О. Симоненко. – К.: Наук. думка, 1987. – 162 с.
5. Панько Т. Українське термінознавство / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Т.П. Мацюк. – Львів, 1994. – 216 с.
6. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 247 с.

Summary. The article is devoted to studying of military-engineering sphere lexics. In this research work the structure-grammatical features of terms, which actively function in a specific terminological system are analyzed.

Key words: term, terminology, terminological system, military lexics.

УДК 811.161

В.Г. Дидковская

СЛОВАРЬ КАК ИСТОЧНИК КУЛЬТУРНОЙ ИНФОРМАЦИИ

В статье рассматриваются прецедентные имена, отражающие разные знания, связанные с культурой в широком смысле. Их присутствие в ассоциативно-вербальной сети, представленной в Русском ассоциативном словаре, позволяет выявить сферу культурной компетенции современной языковой личности.

Ключевые слова: прецедентное имя, персонификация, ассоциативное поле, лексикон, языковая личность, культурный стереотип.

Унікальність російського асоціативного словаря (РАС), неоднократно отмеченная в специальных работах по истории отечественной лексикографии (см., например, 3), помимо прочих достоинств, состоит в том, что русский национальный язык, преимущественно в его литературной разновидности, представлен в нем как социально-коммуникативная система, поэтому РАС “позволяет по-новому взглянуть на процессы владения и овладения языком .., речевого воздействия, мотивации и поведения, на характер ценностных ориентаций в мире” [5, 7].

Материалы словарных статей этого словаря фиксируют активный словарный фонд русского языка последних десятилетий и доминантные для этого периода понятия и связи между ними, а также устойчивые связи между отдельными словами и группами слов [5, Предисловие], поэтому можно считать его отражением интериндивидуального лексикона “усредненной” языковой личности. Термин “языковая личность”, введенный Ю.Н. Карауловым, определяется в его работах как “многослойный и многокомпонентный набор языковых способностей, умений, готовности к осуществлению речевых поступков разной степени сложности” [2, 29], это личность, сознающая